

Universele morfologische principes vs. taalspecifiek morfologisch particularisme: een schijntegenstelling?

door

J. VAN MARLE

1. INLEIDING*

Het thema van dit tweede Colloquium van de Koninklijke Zuidoederlandse Maatschappij — 'Universalisme en particularisme' — kan op verschillende manieren worden ingevuld. Enerzijds kan men ingaan op een als zodanig tegen de universeel geachte wetmatigheden indruisend verschijnsel. M.a.w. men richt zich dan op die manifestaties van taalspecifiek particularisme die direct tegen de universalia ingaan c.q. lijken in te gaan¹. Anderzijds kan men ook 'gewone' — d.i. in overeenstemming met de universeel veronderstelde wetmatigheden — verschijnselen centraal stellen. Zoals bekend, kunnen deze wat hun taalspecifieke inkleuring betreft namelijk *in hoge mate particulier zijn*. Kortom, het taalspecifiek particularisme kan zich op verschillende niveaus voordoen, te weten (i) op het niveau van de verschijnselen als zodanig, en (ii) op het niveau van hun taalspecifieke invulling.

In deze bijdrage wil ik op beide niveaus van taalspecifiek particularisme ingaan. Zoals echter zal blijken, zal de wijze waarop het taalspecifieke in beide gevallen aan de orde komt niet hetzelfde zijn. In sectie 2 stel ik een morfologisch verschijnsel centraal dat als zodanig rechtstreeks in strijd is c.q. lijkt te zijn met een morfologisch principe dat geacht wordt algemene geldigheid te bezitten (d.i. geval (i) hierboven). Ik zal dit verschijnsel echter op een zodanige wijze trachten te herdefiniëren dat het niet langer een probleem vormt voor het morfologisch principe waarmee het op gespannen voet staat c.q. lijkt te staan. Dit voorbeeld illustreert dus vooral ook het *heuristisch belang* van het werken met principes die geacht worden algemeen

* Ik dank de aanwezigen voor hun commentaar op de te Brussel voorgedragen versie van dit stuk. In een latere fase heb ik mijn voordeel gedaan met de kritische kanttekeningen van Caroline Smits.

1. Hierbij zij natuurlijk aangetekend dat 'echte' universalia niet op deze wijze kunnen worden weersproken; hier zouden we dus met zogenaamde 'near universals' van doen hebben.

geldend te zijn: zij dwingen tot nader onderzoek. In sectie 3 ligt de zaak anders. Hier zal ik ingaan op het niveau waar de tegenstelling universeel vs. taalspecifiek zich m.i. het meest pregnant manifesteert: de hoogst particuliere, taalspecifieke inkleuring die morfologische procédés die als zodanig volledig met de universele wetmatigheden overeenstemmen veelal ten toon spreiden (d.i. geval (ii) hierboven). Een centrale gedachte bij dit laatste zal zijn, dat het zich op dit niveau voordoend taalspecifiek particularisme — paradoxaal genoeg — veelal het gevolg is van algemene, d.i. universele, principes van taalgebruik en taalgedrag (Zie ook Koefoed, 1978).

2. TAALSPECIFIEK PARTICULARISME IN STRIJD MET DE UNIVERSELE MORFOLOGISCHE SYSTEMATIEK

Het traditionele inzicht 'suffixes are markers' vinden we in later, op de exploratie van de morfologische systematiek gericht werk terug als de stelling dat alle woorden die d.m.v. een bepaald morfologisch procédé zijn geformeerd steeds tot een en dezelfde 'klasse' (i.c. 'woordklasse' of, anders benaderd, 'major syntactic category') behoren (maar zie noot 2). Illustratief in dit verband is de volgende passage uit Aronoff (1976: 49): „Syntactically, every new word must be a member of some major lexical category, the exact category being determined by the WFR [Word Formation Rule, JvM] which produces the word: *-ness* produces nouns (*redness*) and *-able* adjectives (*definable*)” (notatie enigszins vereenvoudigd, JvM). En een nog veel verderreikende interpretatie van dit klassieke inzicht is de in later generatief werk verwoorde idee dat suffixen als het 'hoofd' functioneren van het gelede woord waarvan zij deel uitmaken.

Hoe ook benaderd, de juistheid van het hier centraal staande inzicht dat woorden die worden gekenmerkt door hetzelfde affix tot dezelfde 'klasse' behoren, lijkt me onbetwistbaar. Hoe verschillend *arbeider* (<*arbeid*, N), *zwemmer* (<*zwemm-en*, V), *vrijwilliger* (<*vrijwillig*, A), *veertiger* (<*veertig*, Num) en 'phrasal derivatives' als *links affer* of *doe het zelve* (<*links af* en *doe het zelf* respectievelijk) qua morfologisch uitgangspunt ook mogen zijn, afleiding op *-er* resulteert onveranderlijk in een zelfstandig naamwoord².

Diminuering in het Afrikaans — of, beter, in specifieke registers van deze taal — draagt een ander karakter. In affectief taalgebruik kan in het Afrikaans het diminutiefsuffix namelijk aan o.m. voor-

2. Binnen het kader van Van Marle (1985) — en het werk van Uhlenbeck en Schultink waar deze studie op steunt — gaat het hier overigens wel om verschillende morfologische categorieën (een denominale, een deverbale, etc.) binnen de nominale woordklasse.

naamwoorden, voorzetsels en werkwoorden worden aangehecht *zonder dat het uit deze morfologische operatie voortkomende woord een zelfstandig naamwoord is*. D.w.z. anders dan normaliter in het Afrikaans het geval is, gaat diminuering hier dus *niet* gepaard met substantivering³. In al de hieronder te behandelen gevallen bewerkt diminuering geen overgang naar de woordklasse van het substantief. De van het diminutiefsuffix voorziene formaties behouden dus steeds hun oorspronkelijke woordklasse-status, d.i. zij maken steeds deel uit van dezelfde woordklasse als de aan hen ten grondslag liggende grondwoorden. Bezie de volgende voorbeelden:

(1) (a) diminuering van voornaamwoorden:

Vergelijk gevallen als: *hompie* in *Is hompie moeg?*; *hytjie* in *Jy moet nou maar loop sodat bytjie ook kan kom eet*; *dietjie* in *Ag, jy wil tog nie dietjie hê nie*; *hierdietjie* in *Oor hierdietjie hoef ons niet te gesels nie*; *jouetjie* in *Waar is jouetjie dan?* (Kempen 1969: 491). In Hoge (1932: 13) treffen we bovendien aan *onsies* en *selwertjies*: *hoe klein is onsies*, en *ons wou ... ons kruisies ... selwertjies dra*.

(b) diminuering van adjectieven:

Bezie de hier volgende gevallen waarbij sprake is van diminuering van 'gesubstantiveerde' adjectieven. In het Afrikaans kan het diminutiefsuffix aan vormen als ('n) *bruine*, ('n) *ronde*, etc. worden aangehecht, hetgeen resulteert in formaties als ('n) *bruinetjie* en ('n) *rondetjie* (Kempen 1940: 7, 11, 63; Kempen 1969: 492, 500; Hoge 1932: 13). Hier sluit het volgende bij aan: ook 'gesubstantiveerde' superlativa kunnen in het Afrikaans gediminueerd worden. Aan vormen als *oudste*, *kleinste* en *mooiste* kan het diminutiefsuffix worden aangehecht, zodat formaties van het type *oudstetjie* ontstaan (Kempen 1940: 12, 63; 1969: 500; Hoge 1932: 13).

(c) diminuering van telwoorden:

- (i) Bij het voorbeeld *kyk my drietjies skapies* staat 'kindertaal' vermeld (Kempen 1969: 491).
- (ii) Bij de volgende voorbeelden is een dergelijke opmerking niet opgenomen: *Die klip lê in tweetjie / drietjie* waarbij ter verduidelijking staat: 'die tweede of die derde hok of vak in kliphokkie'; *Jannie druk sy drietjie* (ibid.: 491). In een voorbeeld uit Hoge (1932: 13) wordt over zes hondjes gesproken als *die ses-*

3. Ook in het Nederlands gaat diminuering in de regel gepaard met substantivering, cf. *speeltje* (N) (cf. *spel-en*, V), *groentje* (N) (cf. *groen*, A), *voorafje* (N) (cf. *vooraf*, Adv) etc. Zie in dit verband ook Zaalberg (1953: 38) waar de volgende zinsnede kan worden aangetroffen: „Alles wordt maar substantief: bijwoorden in *ommetje* en *toetje*, verbaalstammen in *kneusje* en *schrijfie* 'schrijfinstrument', *leesje* 'legenda' en (*ergens een*) *slaatje uit slaan*, adjectieven in *blondje en nieuwtje*; stofnamen worden voorwerpsnamen in *loodje* en *wolletje* (...)”.

sies. In het materiaal van Hoge trof ik ook een geval aan van diminuering van *ander*, vergelijk: *as Moffie ... die oorhand kry en geniepsig word teen 'n andertjie*, waar 'n *andertjie* staat voor 'een ander hondje' (Hoge 1932: 15).

(d) diminuering van tussenwerpsels:

foeitoggie(s), *siestoggie*, *maggies*, etc. (Hoge 1932: 14; Kempen 1969: 491).

(e) diminuering van werkwoorden:

Volgens Kempen zijn deze formaties in de regel beperkt tot 'die kinder- of kind-en-moedertaal'. Voorbeelden zijn: *slapies maar, nag is aan kommetjies ...*, *hoe ver moet my kleintjie nog ganetjies* (ibid.: 491); *bringies dog maar, bringies dan maar, my hondjie* (Hoge 1932: 14; Kempen 1940: 9 alwaar de vorm *bringies* een 'spelende vorm' wordt genoemd). Zie voor meer van deze voorbeelden Hoge (1932: 22) en Le Roux (1939: 104-5).

(f) diminuering van voorzetsels:

In Nienaber (1934: 79) wordt het volgende voorbeeld vermeld waarbij het 'baby talk' karakter duidelijk wordt onderstreept: *Lê oppies die bedjie* (zie ook: Kempen 1940: 9).

Bij mijn weten representeert de hier centraal staande vorm van diminuering in het Afrikaans een betrekkelijk zeldzaam verschijnsel waarvoor geldt dat de interpretatie niet ogenblikkelijk helder is. Toen ik 15 jaar geleden dit aspect van diminuering in het Afrikaans behandelde, opteerde ik — conform 'de tijdgeest' — voor een interpretatie in termen van 'affixgeneralisatie' (Van Marle, 1978: 145 e.v.). Een centrale gedachte bij deze benadering van morfologische verandering was, dat veel vormen van taalverandering als stroomlijning — of soms zelfs als uitbuiting van de mogelijkheden — van het morfologische systeem moeten worden gezien, een benadering die het risico loopt een al te zeer mechanische blik op taalverandering te bieden. Graag maak ik van de gelegenheid gebruik om mijzelf te corrigeren. Momenteel ben ik namelijk geneigd om de hier centraal staande Afrikaanse diminutieven niet zo zeer te zien als het produkt van generalisatie, maar veeler als het produkt van *herinterpretatie*. Maar dan wel herinterpretatie van een bijzonder type: de affectieve connotatie van de 'echte' diminutieven is hier geherinterpreteerd als hoofdkenmerk⁴. In de formaties in kwestie functioneert het diminutief-

4. Alhoewel het om geheel andere verschijnselen gaat, is een verschuiving in de status van de oorspronkelijke connotatie in de richting van een centralere eigenschap natuurlijk geen volledig onbekende. Zie Dik (1977) en Van Marle (1988 a-b) waar de incorporatie van de connotatie in de woordbetekenis aan de orde komt.

suffix m.i. namelijk uitsluitend als *stilistische markering*. Bijgevolg behoren de in (1) behandelde formaties naar mijn mening *niet* tot de eigenlijke morfologie; het diminutiefsuffix functioneert hier louter en alleen als een klankvormelijk verschijnsel dat de woorden in kwestie een affectieve lading geeft.

Wat leert het bovenstaande ons nu? In de eerste plaats is het van belang in te zien dat een precieze afbakening van de morfologie iets oplevert. Het diminutiefsuffix is in de onderhavige gevallen geen marker in grammaticale zin, het functioneert hier enkel als stilistische marker. Op grond hiervan lijkt het gerechtvaardigd om het verschijnsel *niet* tot de eigenlijke morfologie te rekenen, en zo 'redden' we een morfologisch universele. Immers, als de Afrikaanse diminutieven in kwestie tot de morfologie zouden behoren, dan zou er sprake zijn van een daadwerkelijke tegenstelling tussen de algemeen geldig geachte morfologische wetmatigheden en de taalspecifieke morfologische systematiek. Door de formaties in (1) buiten de eigenlijke morfologie te plaatsen, heffen we de tegenstelling tussen het particuliere en het universele dus op, hetgeen tegelijkertijd het *heuristisch belang* van het formuleren van algemene wetmatigheden treffend illustreert. Dit aspect van de Afrikaanse diminuering mag dan 'uniek' zijn, binnen de hierboven gegeven interpretatie blijft een universeel geacht kenmerk van woordvorming — het produkt van een morfologisch procédé maakt steeds deel uit van één en dezelfde 'klasse' — onaangetast. Dat suffixen klaarblijkelijk tot stilistische markers kunnen evolueren is geen reden om een goedgefundeerd morfologisch inzicht prijs te geven. Op het punt van de diminuering mag het Afrikaans in hoge mate particulier zijn, de universeel geachte morfologische systematiek komt daardoor m.i. nog niet zonder meer op de helling te staan⁵.

3. TAALSPECIFIEK PARTICULARISME ALS EFFECT VAN UNIVERSELE WETMATIGHEDEN VAN TAALGEBRUIK EN TAALGEDRAG

Waar ik in dit verband uitvoeriger bij wil stilstaan, is de taalspecifieke inkleuring die morfologische procédés die als zodanig geheel in overeenstemming zijn met de universeel geachte wetmatigheden

5. Uit het bovenstaande mag natuurlijk niet worden afgeleid dat de stelling dat het produkt van een bepaald morfologisch procédé steeds deel uitmaakt van een en dezelfde 'klasse', geheel probleemloos is. Zoals bekend, onttrekken vooral prefixen zich, naar het zich laat aanzien vrij gemakkelijk, aan deze regel. Vergelijk bijvoorbeeld *aardig* (A) - *onaardig* (A), etc. met *mens* (N) - *onnens* (N), etc.

ten toon kunnen spreiden. Hier viert het taalspecifiek particularisme hoogtij. Iedere praktizerende morfoloog kent de lange reeks van restricties — niet zelden met een sterk ad hoc karakter — waaraan morfologische processen onderworpen kunnen zijn. Zoals bekend, kunnen morfologische processen onder meer beperkingen van zowel fonologische, morfologische, grammaticale als semantische aard ten toon spreiden, een feit dat sommige linguïsten in vertwijfeling lijkt te brengen t.a.v. de staat van morfologische theorievorming (zie hieronder). Daarnaast kunnen morfologische procédés in een weinig transparante concurrentiepositie verkeren t.o.v. rivaliserende procédés (bezie bijvoorbeeld de *-ish* vs. *-y* gevallen, in kaart gebracht in Malkiel's 'Why *ap-ish* and *worm-y*?'). Dit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat de in Van Marle (1985; 1986) geformuleerde domein-hypothese met enige regelmaat wordt geschonden. Deze hypothese formuleert de 'ideale' concurrentie-verhouding tussen rivaliserende morfologische procédés. In de praktijk blijkt de verhouding veelal aanzienlijk minder 'ideaal' te zijn, hetgeen resulteert in allerlei 'overlappenden' en in het derivationeel systeem optredende 'gaten'. Een andere bron van taalspecifieke restricties is gelegen in het feit dat morfologische procédés 'inherent beperkt' kunnen zijn, d.i. (veelal onsystematische) beperkingen vertonen die samenhangen met hun perifere status (Van Marle, 1981). In weer andere gevallen, tenslotte, kunnen gelede woorden alleen in een bepaald syntactisch verband worden gebruikt (Taeldeman, 1985), etc. etc. Het is de werking van al deze verschijnselen die de morfologie — en i.h.b. de woordvorming — zo'n slechte naam heeft bezorgd bij die linguïsten die uitzijn op harde, transparante systematiek. M.i. moeten uitspraken à la Siegel (1978: 196, n. 4) aangaande „the impoverished state of morphological theory” primair in dit licht worden gezien.

Mijn algemene stelling is nu, dat deze hoogst particuliere, taalspecifieke invulling die morfologische processen vaak ten toon spreiden niet zelden *het effect* is van een groot aantal, als zodanig universele krachten die op deze procédés inwerken. Deze krachten kunnen onder meer betrekking hebben op (verschillende aspecten van) het taalgebruik, op de paradigmatische verankering van de morfologische systematiek, en op de wijze waarop taalgebruikers voortdurend de hen ter beschikking staande gegevens ordenen respectievelijk herordenen. Ik zou in dit verband kunnen ingaan op de werking van allerlei paradigmatische krachten (o.m. Van Marle, 1984; 1990b; 1992; 1993; Van Marle & Koefoed, 1980; Fast & Van Marle, 1989), ik zou de effecten van de interactie tussen de oppervlaktevormen centraal kunnen stellen (Van Marle, 1990a; 1994), of ik zou het registergebonden karakter van de morfologische produktiviteit te berde kunnen brengen (Van Marle, 1990a; in voorber.). Waar ik in dit stuk

echter vooral de aandacht voor zou willen vragen, is wat ik hier het principe van 'beperkte systematisering' zou willen noemen. Sinds de intrede van de generatieve grammatica, volgens welke een grammaticaal systeem wordt gezien als een systeem van regels, is het gebruikelijk geworden om vele vormen van taalverandering te interpreteren als generalisaties op basis van het vigerende regelsysteem of op basis van de aan dit systeem ten grondslag liggende algemeen linguïstische principes. Niet zelden wordt dit in verband gebracht met het taallerende kind dat naar een optimale grammatica zou streven: een grammatica met algemene, uitzonderingsloze regels. Het is duidelijk dat bepaalde vormen van taalverandering inderdaad op deze wijze kunnen worden geïnterpreteerd. Toch heeft deze zienswijze m.i. ook een schaduwzijde. Taalkundigen zijn zo zeer op generalisaties gefixeerd geraakt dat ze hun ogen voor het feit gesloten lijken te hebben dat het taallerende kind — en taalgebruikers in het algemeen — lang niet altijd op de generaliserende analyses lijkt / lijken uit te komen waar veel linguïsten zo'n duidelijke voorkeur voor aan de dag leggen. Het is dit probleem dat centraal stond in de zgn. abstractheidscontroverse binnen de fonologie. In dit debat stond immers de vraag centraal hoe ver men mocht gaan met het aannemen van nooit aan de oppervlakte verschijnende elementen om bepaalde 'generalisaties' te maken. Het probleem doet zich m.i. ook elders binnen de grammatica voor. In het nu volgende zal ik hier nader op ingaan aan de hand van een tweetal morfologische verschijnselen. De leidinggevende gedachte bij dit alles is dus dat het particuliere karakter van de taalspecifieke morfologische systematiek veelal het gevolg is van de werking van universele krachten van taalgebruik en taalgedrag. Het hier aan de orde gestelde principe van 'beperkte systematisering' vertegenwoordigt één zo'n kracht.

In Van Marle & Koefoed (1988) is uitvoerig aandacht besteed aan de inwonstersnamen van het type *Amsterdamse*. In overeenstemming met het eerdere Koefoed & Van Marle (1987) betoogden wij dat inwonstersnamen als *Amsterdamse* als formaties op *-se* moeten worden beschouwd die rechtstreeks zijn afgeleid van de plaatsnaam in kwestie (i.c. *Amsterdam*). Bijgevolg heeft de inwonstersnaam *Amsterdamse* 'vrouwelijke inwoner van Amsterdam' een volstrekt andere status dan *Amsterdamse* in de zin *Daar staat een Rotterdamse tram, maar dit is een Amsterdamse*. Alleen in het eerste geval hebben we van doen met een substantief — de inwonstersnaam *Amsterdamse* heeft in dit opzicht dezelfde status als het sexe-neutrale *Amsterdammer* —, in het tweede geval hebben we te maken met wat traditioneel een 'substantivisch gebruikt' adjectief wordt genoemd. Kortom, in beide studies betoogden wij dat de inwonsters-

namen zich hebben verzelfstandigd en afgesplitst van de substantivisch gebruikte adjectieven waartoe zij historisch gezien zonder twijfel behoorden. Dit proces van verzelfstandiging en afsplitsing als zodanig impliceert al dat taalgebruikers niet steeds op de meest generaliserende analyse uitkomen; de associatie met de neutrale inwonersnamen op *-er* was klaarblijkelijk een kracht die sterker is dan de drang tot generalisatie. De afsplitsing van de inwonersnamen is echter ook nog in die zin opmerkelijk dat in de regel alleen de inwonersnamen afgeleid van Nederlandse geografische namen zich voor volledige verzelfstandiging lijken te lenen. Inwonersnamen als *Egyptische* sluiten qua grammaticale status en semantiek rechtstreeks aan bij *Amsterdamse*, maar *niet* qua interne structuur: *Egyptische* c.s. zijn nu eenmaal moeilijk herleidbaar tot de sequentie 'geografische naam + *se*' (zie Van Marle & Koefoed, 1988 voor verdere discussie). Het is duidelijk dat we hier met een geval van 'beperkte systematisering' van doen hebben: oorspronkelijk maakten *Amsterdamse*, c.s. en *Egyptische*, c.s. deel uit van dezelfde klasse, nl. van die van de substantivisch gebruikte adjectiva. De verzelfstandiging van de inwonersnamen heeft zowel de formaties van het type *Amsterdamse* als van het type *Egyptische* getroffen, maar niet op identieke wijze: bij *Amsterdam-se* is er namelijk ook sprake van herinterpretatie van de klankvorm (*Amsterdam-s-e* → *Amsterdam-se*), terwijl *Egyptische* zich niet leent voor een dergelijke herstructurering, hetgeen wil zeggen dat het naar alle waarschijnlijkheid nog altijd een formatie op *-e* is die het adjectief als uitgangspunt heeft.

Een tweede voorbeeld van 'beperkte systematisering' — en de daarmee gepaard gaande verbrokkeling van morfologische patronen — behoort min of meer tot dezelfde sfeer: het betreft eveneens het substantivisch gebruik van adjectieven. Als vuistregel geldt dat substantivisch gebruikte adjectieven vormelijk identiek zijn met attributief gebruikte adjectieven. Kenmerkend voor substantivisch gebruikte adjectieven is immers dat ze — althans in de regel — kunnen worden 'aangevuld' (Geerts e.a., 1984: 315-316). Bezie het substantivisch gebruikte *blauwe* in de woordgroep *witte druiven en blauwe* dat met *druiven* kan worden 'gecompleteerd'. Het is duidelijk dat deze mogelijkheid om substantivisch gebruikte adjectieven aan te vullen ten grondslag ligt aan de deze formaties kenmerkende vormelijke identiteit met attributief gebruikte adjectieven. Op basis van het voorafgaande zal ook duidelijk zijn waarom substantivisch gebruikte adjectieven wel getypeerd zijn als 'adjectieven met een open plaats' (Schultink, 1962). Bezie de volgende voorbeelden die de vuistregel in kwestie illustreren:

(2) (a) *de* woorden

de hoge boom en de lage
 een grote boom en een kleine
 (de) grote bomen en (de) kleine

(b) *het* woorden

het hoge huis en het lage
 een groot huis en een klein
 (de) grote huizen en (de) kleine

Een interessante complicatie doet zich voor bij adjectieven die eindigen op *ən*. Zoals bekend, krijgen deze adjectieven in de regel geen buigingsuitgang toegekend. Bezie in dit verband het gedrag van *effen* in de volgende gevallen:

(3) (a) *de* woorden

de effen broek *vs.* de strakk-e broek
 een effen broek *vs.* een strakk-e broek
 (de) effen broeken *vs.* (de) strakk-e broeken

(b) *het* woorden

het effen hemd *vs.* het strakk-e hemd
 een effen hemd *vs.* een strak hemd
 (de) effen hemden *vs.* (de) strakk-e hemden

Volgens de hierboven geformuleerde vuistregel aangaande de vermeende identiteit van substantivisch gebruikte adjectieven en attributief gebruikte adjectieven, zouden we bij de adjectieven op *ən* dus de niet-gefleeteerde vorm verwachten wanneer zij substantivisch worden gebruikt. Immers, in attributief gebruik zijn deze adjectieven ook steeds ongeflecteerd. Deze verwachting nu blijkt niet zonder meer juist te zijn, bezie:

- (4) (a) ik vind de strakke broek het mooist *vs.* de strakke vind ik het mooist
 (b) ik vind de effen broek het mooist *vs.* ??? de effen vind ik het mooist
- (5) (a) ik vind de zwarte schoenen het mooist *vs.* de zwarte vind ik het mooist
 (b) ik vind de gevlochten schoenen het mooist *vs.* ??? de gevlochten vind ik het mooist

De uit (4) en (5) sprekende discrepantie tussen het attributief en het substantivisch gebruik van adjectieven wordt alleen nog maar duide-

lijker wanneer we in ogenschouw nemen hoe — althans in spreektaal — de ‘grammaticale’ pendanten van de in (4b) en (5b) opgenomen zinnen luiden. Bezie (4c) en (5c):⁶

(4) (c) ik vind de effen broek het mooist *vs.* de effen-e vind ik het mooist

(5) (c) ik vind de gevlochten schoenen het mooist *vs.* de gevlochten-e vind ik het mooist

Wat de zich bij de adjectieven op *ən* voordoende discrepantie tussen het attributief en het substantivisch gebruik van adjectieven m.i. aan het licht brengt, is de *eigenstandigheid* van het substantivische patroon. Bijgevolg staat het m.i. nog maar te bezien in hoeverre de uitgang *-e* in het substantivische gebruik wel volledig met de buigingsuitgang *-e* van het attributief gebruikte adjectief mag worden geïdentificeerd. In ieder geval kan het bovenstaande tot geen andere conclusie leiden dan dat de *-e* uitgang van het substantivisch gebruikte adjectief een andere systematiek ten toon spreidt dan de buigingsuitgang *-e*. Kortom, ook hier is weer sprake van het verbrokkelde beeld dat de morfologische systematiek zo veelvuldig ten toon spreidt. Ook in dit geval is van maximale systematisering weer geen sprake: het substantivische patroon — met *-e* als vormelijk element — spreidt een eigen systematiek ten toon, iets wat overigens slechts bij een zeer beperkte groep adjectieven aan het daglicht treedt.

Het is duidelijk dat ik in deze bijdrage niet kan ingaan op de status van substantivisch gebruikte adjectieven in het Nederlands en hun verhouding tot de gesubstantiveerde adjectieven. Gesubstantiveerde adjectieven als *gehangene* en *geslagene* maken duidelijk dat ook hier aanhechting van *-e* aan een grondwoord op *ən* geen problemen oproept, hetgeen er mogelijkserwijs op duidt dat er een verband tussen beide verschijnselen bestaat. Voor de hier aangesneden problematiek volstaat de constatering dat het attributieve en het substantivische gebruik van adjectieven, anders dan veelal wordt verondersteld, niet zo maar mag worden geïdentificeerd, hetgeen impliceert dat beide patronen een treffende illustratie vormen van het hier ter sprake gebrachte verschijnsel van de beperkte systematisering. Als gevolg van de werking van dit principe spreiden de Nederlandse gesubstantiveerde adjectieven het hun kenmerkende niet-generaliserende gedrag ten toon. M.a.w. ook nu is het particuliere karakter van de taalspecifieke systematiek het gevolg van de werking van universele krachten van taalgebruik en taalgedrag.

6. Ik ken deze vormen uit de spreektaal. Zij stemmen in die zin met mijn intuïties als taalgebruiker overeen dat ik de van vraagtekens voorziene gevallen uit (4b) en (5b) als minder acceptabel ervaar dan de desbetreffende vormen in (4c) en (5c). In hoeverre gevallen als (4c) en (5c) algemeen aanvaard worden, en of zij een status buiten de spreektaal hebben, is mij onbekend.

4. ENKELE SLOTOPMERKINGEN

Wat uit het voorafgaande blijkt, is hoe beperkt ons inzicht in sommige morfologische verschijnselen nog altijd is. M.i. geldt dat vooral voor die verschijnselen die zich buiten de H-registers — en de hiermee zo nauw verbonden schrijftaal — bevinden. Wat er zich precies in affectief taalgebruik en in de informele — typische spreektaalige — L-registers op morfologisch gebied afspeelt, is op z'n best slechts in zeer beperkte mate bekend. Veel morfologisch onderzoek is nog altijd primair op de in de H-registers prominente verschijnselen gericht. Natuurlijk is hier als zodanig niets op tegen, maar m.i. dienen wij hierbij onder ogen te zien dat dit wel eens een eenzijdig beeld van de morfologische systematiek zou kunnen oproepen (Van Marle, in voorber.). Kortom, wat ik in dit verband zou willen bepleiten, is dat er meer aandacht wordt besteed aan de morfologie van het informele en affectieve taalgebruik. Hierbij denk ik ook — en zeker niet in de laatste plaats — aan de morfologie van de *dialecten*. Dialecten zijn immers gesproken talen bij uitstek, met als gevolg dat zij in de regel een beperkt repertoire van H-registers kennen. Op een spreekbeurt te Brussel — en voor een gezelschap dat zo'n duidelijke dialectologische belangstelling aan de dag legt — is het moeilijk om aan de verleiding weerstand te bieden op te roepen tot nadere studie van de morfologie van de Nederlandse dialecten. En dat ik daarbij niet in de laatste plaats denk aan de Vlaamse collega's, zal wel duidelijk zijn. De in Vlaanderen gesproken dialecten staan immers tot op de dag van vandaag nog altijd verrassend sterk. Daarbij komt, dat zij allerlei verschijnselen ten toon spreiden die elders niet of niet in dezelfde mate kunnen worden aangetroffen. M.a.w. de studie van de morfologie van de Vlaamse dialecten zou ons inzicht in de morfologische systematiek in haar algemeenheid en de op de morfologie inwerkende algemene principes m.i. aanzienlijk kunnen vergroten.

Bezie in dit verband nog eens de voor sommige Vlaamse dialecten zo kenmerkende vormen als *braatsterige* 'braadster', *nouisterige*, 'naaister', *wasterige* 'wasster', etc. (Teirlinck, 1924: 148; notatie enigszins vereenvoudigd, JvM). In Van Marle (1978: 150) behandelde ik deze gevallen als het product van 'overkarakterisering', d.i. als gevallen van morfologische aanpassing (zie Van Marle, 1987; 1993). Volgens deze interpretatie zijn de oorspronkelijke vrouwelijke persoonsnamen op *-ster* in vormelijk opzicht aangepast aan het in het dialect in kwestie prominentere patroon op *-ige*, en wel door 'pleonastische' toevoeging van dit laatste suffix. Deze interpretatie is heel wel mogelijk, maar eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de formaties in kwestie ook op een andere wijze kunnen worden geïnterpreteerd. Dit laatste feit neemt in belangrijkheid toe wanneer we ons realiseren dat

de interpretatie van *braatsterige*, etc. als specimina van morfologische aanpassing niet geheel probleemloos lijkt. Kenmerkend voor het optreden van morfologische aanpassing is namelijk dat het in de regel primair om een *incidenteel, niet-systematisch* optredend verschijnsel gaat. Individuele, niet aan de heersende systematiek beantwoordende woorden worden aan een dergelijk adaptatieproces onderworpen, maar binnen de inheemse woordenschat kent dit proces, voor zo ver ik weet, zelden of nooit een systematische toepassing. In het geval van het door Teirlinck (1924) beschreven dialect zouden we echter van een dergelijke systematische werking van morfologische aanpassing moeten uitgaan. In het dialect in kwestie is het aantal vrouwelijke vormen op *-ster* namelijk uiterst beperkt, hetgeen zou betekenen dat de oorspronkelijke, inheemse categorie op *-ster* als gevolg van morfologische aanpassing d.m.v. *-ige* nagenoeg geheel zou zijn verdwenen. Natuurlijk valt dit niet zonder meer uit te sluiten, maar het zou wel impliceren dat de wijze waarop morfologische aanpassing in het Zuid-Oostvlaams zou hebben gewerkt een afwijking betekent van het voor dit proces normale patroon. Dit feit gebiedt de andere hypothese aangaande het ontstaan van de vormen van het type *braatsterige* c.s. nog eens nader te bezien.

Centraal binnen deze nieuwe hypothese staat de gedachte dat het bepaald niet ondenkbaar is dat in de geschiedenis van de Vlaamse dialecten een fase moet worden onderscheiden waarin de formaties op *-ster* niet uitsluitend op specifiek vrouwelijke personen betrekking hoefden te hebben. In concreto, het valt niet zonder meer uit te sluiten dat er in de geschiedenis van deze dialecten een periode is geweest waarin de formaties tendeerden naar een sexe-neutraal karakter (of misschien wel sexe-neutraal waren). Zoals in Van Loey (1970: 216-217) is uiteengezet, is het precies deze ontwikkeling die zich in het Engels heeft voorgedaan, getuige het sexe-neutrale karakter van *gamester* 'speler', *trickster* 'bedrieger', *youngster* 'jongeling', etc. Kortom, gaan we van de hierboven geformuleerde stelling uit dat er een tijd is geweest waarin de formaties op *-ster* — min of meer conform het Engels — tenderden naar een sexe-neutraal karakter, dan kunnen *braatsterige* c.s. — althans vanuit een diachroon perspectief — worden opgevat als de specifiek vrouwelijke afleidingen op *-ige* van *neutrale* persoonsnamen op *-ster*. (Synchroon bezien dienen de formaties in kwestie m.i. als eerstegraads afleidingen op *-sterige* te worden opgevat.) Volgens die analyse zouden de *-sterige* gevallen dus volstrekt vergelijkbaar zijn met bv. de *-eres* en *-erin* gevallen uit de Nederlandse standaardtaal. Interessant is dat er zowel in de *-eres* / *-erin* als in de *-sterige* gevallen sprake is van een versmelting van beide elementen tot één suffix (d.i. *-er-es* → *-eres*, etc.), dit als gevolg van de herinterpretatie als eerstegraads afleiding. Binnen de zo-

juist geschetste analyse vormt het 'systematische' van het *-sterige* patroon dus geen probleem: afleiding — in tegenstelling tot morfologische aanpassing — verloopt immers veelvuldig op regelmatige wijze. Wel zouden we binnen deze hypothese moeten aannemen dat de ontwikkeling van de formaties op *-ster* tot sexe-neutrale persoonsnamen zich — anders dan in het Engels — niet heeft doorgezet (wat natuurlijk samen zou kunnen hangen met de positie van de persoonsnamen op *-ster* in de standaardtaal). De enkele in het Zuid-Oostvlaams voorkomende formaties op *-ster* hebben namelijk steeds betrekking op specifiek vrouwelijke personen. Interessant, tenslotte, is in dit verband het feit dat — anders dan in de standaardtaal — de categorie van vrouwelijke persoonsnamen op *-ster* in het huidige dialect uiterst marginaal is. Ook in die zin sluit de categorie in kwestie zich aan bij de — historisch verwante — categorie van neutrale persoonsnamen op *-ster* in het Engels: ook in die taal nemen de persoonsnamen op *-ster* een betrekkelijk marginale plaats in.

Duidelijk is dat een verantwoorde keuze tussen beide hypothesen aangaande het ontstaan van de mysterieuze Vlaamse formaties op *-sterige* niet mogelijk is zonder nadere gegevens. Het is evident dat in dit verband talloze vragen rijzen. Vragen betreffende het 'archaïsche' karakter van de Vlaamse dialecten, de verhouding van de Vlaamse dialecten tot het Engels⁷, de status van de afleidingspatronen, etc. etc. Wat ik echter vooral zou willen benadrukken, is dat nader onderzoek niet alleen onze kennis van de morfologische systematiek van de Vlaamse dialecten zou doen toenemen, maar dat de *morfologie in haar algemeenheid* m.i. zeer zou kunnen profiteren van verdere studie van de dialectmorfologie. Het zijn immers vooral de L-registers — d.i. de registers waaraan dialecten bij uitstek hun karakter ontleen — waarin de universele, op de morfologische systematiek inwerkende krachten zo weinig hinder ondervinden bij hun feitelijke toepassing. Als we ergens zicht kunnen krijgen op de taalspecifieke effecten van de algemene principes van taalgebruik en taalgedrag, dan is het wel in de morfologische systematiek van het informele taalgebruik. Dat de studie van de dialectmorfologie hier m.i. een belangrijke bijdrage aan kan leveren, zal inmiddels wel duidelijk zijn geworden.

7. Zie voor verdere overeenkomsten tussen de Vlaamse dialecten en het Engels, Taeldeman (1980 a-b).

Bibliografie

- ARONOFF, M.
1976 *Word Formation in Generative Grammar*. Cambridge, Mass.: MIT-Press.
- DIK, S.C.
1977 Inductive generalisations in semantic change. In: P. Hopper (red.), *Studies in Descriptive and Historical Linguistics. Festschrift for Winfred P. Lehmann*. Amsterdam: Benjamins, pp. 283-300.
- FAST, P. & J. VAN MARLE
1989 Nogmaals de inwoonstersnamen: verdere evidentie voor *-se*. *Spektator* 18: 423-430.
- GEERTS, G. E.A.
1984 *Algemene Nederlandse spraakkunst*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- HOGHE, J.
1932 *Ondersoekings oor die gebruik van die verkleinwoord in Afrikaans*. Kaapstad, etc.: Nasionale Pers. (Annale van die Universiteit van Stellenbosch, Jaargang 10, reeks B, afl. 1.)
- KEMPEN, W.
1940 *Die verkleinwoord in Afrikaans*. Kaapstad etc.: Nasionale Pers.
1969 *Samestelling, afleiding en woordsoortelike meerfunksionaliteit in Afrikaans*. Kaapstad, etc.: Nasou. (2e druk van: *Woordvorming en funksiewisseling in Afrikaans*)
- KOEFOD, G.A.T.
1978 Taalverandering in het licht van taalverwerving en taalgebruik. In: G.A.T. Koefod & J. van Marle (red.), *Aspecten van taalverandering*. Groningen: Wolters: Noordhoff, pp. 11-70.
- KOEFOD, G.A.T. & J. VAN MARLE
1987 Requisites for reinterpretation. In: W. Koopman e.a. (red.), *Explanation and Linguistic Change*. Amsterdam: Benjamins, pp. 121-150.
- LOEY, A. VAN
1970 *Schönfelds historische grammatica van het Nederlands*. Zutphen: Thieme, 8e dr.
- MALKIEL, Y.
1977 Why *ap-ish* but *worm-y*? In: P.J. Hopper (red.), *Studies in Descriptive and Historical Linguistics. Festschrift for Winfred P. Lehmann*. Amsterdam: Benjamins, pp. 341-364.
- MARLE, J. VAN
1978 Veranderingen in woordstructuur. In: G.A.T. Koefod & J. van Marle (red.), *Aspecten van taalverandering*. Groningen: Wolters-Noordhoff, pp. 127-176.
1981 Over de dynamiek van morfologische categorieën. *Forum der Letteren* 22: 51-63.
1984 Morfologische veranderingen in breder perspectief. In: *Vorm en functie in tekst en taal*. Bundel opstellen verschenen ter gelegenheid van het honderdste deel van het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Leiden: Brill, pp. 131-153.
1985 *On the Paradigmatic Dimension of Morphological Creativity*. Dordrecht: Foris.
1986 The domain hypothesis: the study of rival morphological processes. *Linguistics* 24: 601-627.
1987 Nogmaals overkarakterisering. *Spektator* 16: 448-456.
1988 Betekenis als factor bij produktiviteitsverandering. (Iets over de deverbale categorieën op *-lijk* en *-baar*). *Spektator* 17: 341-359.
1988a On the role of semantics in productivity change. In: G.E. Booij & J. van Marle (red.), *Yearbook of Morphology 1988*. Dordrecht: Foris, pp. 139-154.
1990a *Over de ongelijksoortigheid van synchronie en diachronie*. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut. [Inaugurale Rede, VU]

- 1990b Rule-creating creativity: analogy as a synchronic morphological process. In: W.U. Dressler e.a. (red.), *Contemporary Morphology*. Berlin, etc.: Mouton de Gruyter, pp. 267-273.
- 1992 Lexicale herinterpretatie met morfologische consequenties: over de herrijzenis van de vrouwelijke persoonsnamen op *-se*. In: E.C. Schermer-Vermeer e.a. (red.), *De kunst van de grammatica*. Amsterdam: Vakgroep Nederlandse Taalkunde (UvA), pp. 169-176.
- 1993 Morphological adaptation. In: G.E. Booij & J. van Marle (red.), *Yearbook of Morphology 1993*. Dordrecht: Kluwer, 255-265.
- 1994 Oppervlakte-gelijkvormigheid als conditionerende factor bij taalverandering. *Taal en Tongval* 44: 14-32.
- in voorber. Over het register-afhankelijke karakter van de morfologische produktiviteit.
- MARLE, J. VAN & G.A.T. KOEFOED
1980 Humboldtiaanse taalveranderingen, morfologie en de creativiteit van taal. *Spektator* 10: 111-147.
- 1988 Herinterpretatie: voorwaarden en effecten. *Spektator* 17: 488-511.
- NIENABER, G.S.
1934 *Oor die Afrikaanse taal*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- ROUX, J.J. LE
1939 Verkleinwoorden. In: J.J. le Roux, *Praatjes oor ons taal*. Kaapstad, etc.: Nasionale Pers, pp. 102-108.
- SCHULTINK, H.
1962 *De morfologische valentie van het ongelede adjectief in modern Nederlands*. Den Haag: Van Goor.
- SIEGEL, D.
1978 The adjacency constraint and the theory of morphology. *NELS* 8: 189-197.
- TAELEDEMAN, J.
1980a Pluralisation in the Flemish (and the Brabantic) dialects. A diatopical survey and a sociolinguistic close-up of morphological change. In: S. Daalder & M. Gerritsen (red.), *Linguistics in the Netherlands 1980*. Amsterdam, etc.: North Holland, pp. 29-46.
- 1980b Morphologischer Wandel durch Variation: die Pluralbildung in den Flämischen Mundarten. In: P.S. Ureland (red.), *Sprachvariation und Sprachwandel*. Tübingen: Niemeyer, pp. 161-192.
- 1985 „De soep is wel eetbaar maar niet etelijk.” Over deverbatieven op *-(e)lijk* in de Vlaamse dialecten en het A.N. *Spektator* 15: 94-103.
- TEIRLINCK, I.
1924 *Klank- en vormleer van het Zuid-Oostvlaandersch dialect*. Gent: Siffer.
- ZAALBERG, C.A.
1953 Enige aantekeningen over Nederlandse diminutiva. *De Nieuwe Taalgids* 46: 38-39.